

tussen Duin & Dijk

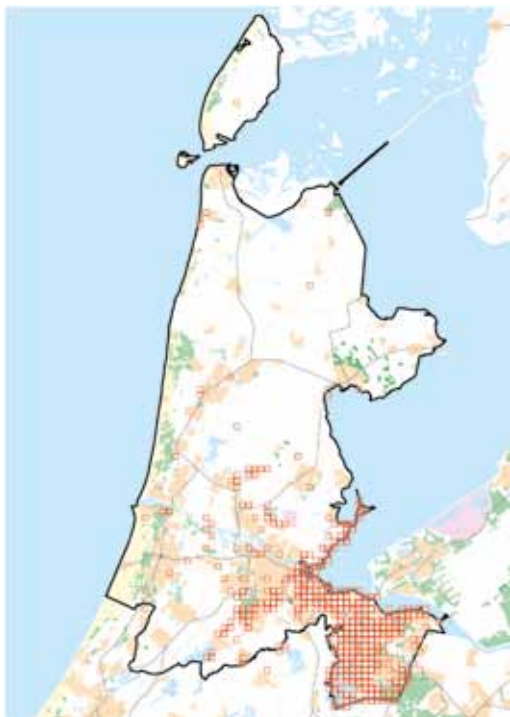
Natuur in Noord-Holland, Jaargang 11

3

2012

Tussen

De verspreiding van de ringslang in Noord-Holland volgens het meest recente bestand.

Mensen en ringslangen in Noord-Holland

Vrijwilligers leggen een broeihop aan.

De ringslang (Natrix natrix) is een opportunistisch eierlegend reptiel met belangrijke populaties in Noord-Holland. De soort komt in Noord-Holland voor in verschillende en verrassende habitats met een vaak sterke menselijke invloed. In vrijwel alle Noord-Hollandse leefgebieden is de ringslang daardoor in meer of mindere mate afhankelijk van menselijke structuren en activiteiten. Hiermee is het een buitenbeentje onder de inheemse reptielen die veelal alleen in natuurgebieden voorkomen.

Verspreiding

In de recent verschenen Atlas van de Noord-Hollandse amfibieën en reptielen (Herder, 2010) speelt de ringslang een prominente rol: in vergelijking met de rest van Nederland komen er in Noord-Holland meer dan twee keer zoveel ringslangen voor dan verwacht op basis van de grootte van de provincie. Landelijk gezien worden de Noord-Hollandse populaties als belangrijk aangemerkt. Deze populaties maken deel uit van de

westelijke verspreidingskern, één van de drie verspreidingskernen van de ringslang in Nederland (De Wijer *et al.*, 2009).

De ringslang kent een gigantisch verspreidingsgebied: van Wales tot het Baikalmeer en van Scandinavië tot Noord-Afrika. Binnen dit uitgestrekte areaal komt de ringslang voor in tal van ondersoorten die al geruime tijd ter discussie staan (Kabisch, 1999).

De herpetogeografie in Noord-Holland is vanaf 1979 beschreven

in een drietal provinciale verspreidingsoverzichten (Schoorl, 1987; Zuiderwijk *et al.*, 1998; Herder, 2010). Het beeld van de ringslang dat daaruit naar voren komt is een permanente bezetting van het Gooi met daarop aansluitende populaties in het aanliggende veenweidegebied en langs de dijken van het Zuidelijke IJsselmeer. Daarnaast komen, door de tijd én de provincie heen, verspreide en geïsoleerde populaties/waarnemingen voor (zie kaartje). Deze kunnen het gevolg

Gooi en dijk

● *Jagende ringslang.*

zijn van onbewust vervoer van ringslangen en/of eieren via bijvoorbeeld takkenbossen of compost, een fenomeen dat heden ten dage nog steeds plaats vindt (Van Delft, 2005). Bewust vervoer (lees uitzetten) van ringslangen door mensen komt ook voor, zoals bijvoorbeeld met de populatie in het Wormer- en Jisperveld gebeurd is (De Wijer *et al.*, 2009). Aangezien de ringslang erg mobiel is en zwerfgedrag vertoont, kan een deel van waarnemingen buiten de provinciale verspreidingskernen ook op een natuurlijke manier verklaard worden.

Leefgebieden

De huidige leefgebieden van de ringslang in Noord-Holland zijn divers: de soort kent populaties in onder andere het Gooi, groot stedelijk Amsterdam, Waterland, de landgoederen bij 's Graveland en het Vechtplassengebied. Anders

dan veel andere reptielen is de ringslang geen habitatspecialist (zoals bijvoorbeeld de zandhagedis), maar veeleer een opportunist. Een compleet leefgebied biedt de ringslang vorstvrije overwinteringsplekken, waterrijke foerageergebieden en ei-afzetmogelijkheden. Deze drie componenten moeten ruimtelijk met elkaar verbonden zijn en voorzien zijn van voldoende dekking en zonplaatsen, een situatie die in Noord-Holland blijkbaar vaker voorkomt dan verwacht mag worden op basis van het oppervlak van de provincie (Herder, 2010). Aangezien de ringslang een voor reptielen grote mobiliteit heeft, kunnen de verschillende componenten van het leefgebied soms wel kilometers uit elkaar liggen.

Overwintering

Als koudbloedig dier is de ringslang in Nederland gedwongen tot

een winterslaap. Van oktober tot maart overwinteren ze op vorstvrije plekken die vaak jarenlang gebruikt worden. In het relatief hoog gelegen Gooi is er geen gebrek aan overwinteringsplekken. In de lager gelegen delen van Noord-Holland zijn geschikte overwinteringsplekken echter veel schaarser. Overwintering geschiedt hier onder andere in (spoor)dijken, bebouwing, hout- en puinstapels, composthopen en legakkers. In de lagere delen van Noord-Holland is de ringslang dus vooral afhankelijk van door de mens gemaakte landschapselementen voor haar overwintering.

Foerageergebieden

De ringslang eet vooral amfibieën, daarnaast worden afhankelijk van het leefgebied ook vissen, zoogdieren, vogels, reptielen en soortgenoten gegeten. In alle Noord-Hollandse leefgebieden van de ringslang ►

● Ruige bosrand waar ringslangen zonnen in Het Hol.

Door slim gebruik te maken van door de mens gemaakte landschapselementen is de ringslang het meest noordelijk voorkomende eierleggende reptiel ter wereld.

● Kleine watersalamander, prooidier van de ringslang.

leven grote populaties amfibieën van vooral algemene soorten als bruine kikker, bastaardkikker, gewone pad en kleine watersalamander. Plaatselijk kunnen ook rugstreeppad, heikikker, kamsalamander, poelkikker en meerkikker het leefgebied met de ringslang delen. Van al deze soorten is bekend dat ze op het menu van de ringslang staan. Foerageergebieden zijn in Noord-Holland rijkelijk voorhanden en jagende ringslangen kunnen binnen de leefgebieden op alle waterrijke plekken met voldoende dekking worden aangetroffen.

Eiafzetmogelijkheden

De ringslang is een eierlegend reptiel. Vrouwtjes zetten vanaf juni afhankelijk van hun lengte tot 40 eieren ter grootte van een olijf af op plekken met een voldoende hoge temperatuur en luchtvochtigheid. In Noord-Holland vindt eiafzet vooral plaats in speciale broeihopen, composthopen, mesthopen en riethopen. Daarnaast zullen ook meer natuurlijke eiafzetplekken, zoals vermolmd hout, rottende mosplakken en aangespoelde vegetatie gebruikt worden. Wat betreft eiafzetmogelijkheden is de ringslang dus ook grotendeels afhankelijk van door de mens gemaakte landschapsele-

menten. Door hiervan slim gebruik te maken is de ringslang het meest noordelijk voorkomende eierleggende reptiel ter wereld.

Dekking

Naast deze genoemde facetten van het leefgebied dient er ook voldoende dekking aanwezig te zijn in de vorm van bosschages, ruigtes, rietvelden en -kragen, houtwallen en braamstruwelen, zoals deze ook in de Noord-Hollandse leefgebieden te vinden zijn.

Historie & kansen

Menselijke structuren en activiteiten zijn, zoals hierboven al is aangegeven, zeer belangrijk voor de ringslang. Zo lijken de populaties in de lagere delen van Noord-Holland alleen hierdoor te kunnen bestaan. We moeten daarbij denken aan dijken, sloten en poelen, volkstuinten, veeteelt en broeihopen. Het natuurlijke landschap van Noord-Holland, zoals dat er voor de komst van de mens uitzag, zal de ringslang buiten het thans nog altijd door de ringslang bewoonde Gooi weinig geschikt leefgebied hebben geboden. Dit natte, aan getijden blootstaande gebied, moet voor de ringslang onaanvaardbaar zijn geweest vanwege een gebrek aan vorstvrije overwin-

teringsplekken en eiafzetmogelijkheden. De komst van de mens en zijn invloed op het landschap hebben nieuwe leefgebieden voor de ringslang gecreëerd. Zo zijn er door de aanleg van dijken geschikte overwinteringsplekken ontstaan in een groot deel van de provincie. Het voorheen brakke water is zoet geworden en daarmee geschikt voor amfibieën, de favoriete prooi van de ringslang. Tot slot heeft de mens bijna perfecte eiafzetmogelijkheden geboden in de vorm van mest- en composthopen. De aanwezigheid van een geschikte eiafzetplek kan de belangrijkste factor zijn die bepaalt of een leefgebied geschikt is voor de ringslang. Zo zijn de leefgebieden in Noord-Zweden slechts bewoonbaar vanwege de veeteelt en de daarbij horende mesthopen die daar de enig mogelijke eiafzetplek vormen (Löwenborg, 2010). Archeologische vondsten in Nederland laten ook een sterke verbondenheid zien van de ringslang met de mens (Glastra, 1983; Wijngaarden-Bakker & Troostheide, 2003). In Noord-Holland zijn resten van de ringslang gevonden bij Schagen, die stammen uit de Romeinse tijd. Daarnaast zijn er veel vermeldingen in diverse historische bronnen die het belang van mesthopen als eiafzetplek voor

● Ringslang op de IJsselmeerdijk.

de ringslang onderstrepen (Lenders & Janssen, in prep.).

De vraag ligt voor de hand waarom de ringslang in Noord-Holland dan niet veel algemener is. Dijken om te overwinteren, sloten vol amfibieën en veeteelt met bijbehorende mesthopen zijn immers alom vertegenwoordigd in zowel het historische als het huidige polderlandschap. De recente kolonisatie van Flevoland laat zien dat de ringslang in staat is nieuwe geschikte leefgebieden binnen enkele decennia te bereiken (Reinhold, 2005). Het uitblijven van een verdere kolonisatie van Noord-Holland door de ringslang lijkt vooral te verklaren uit een gebrek aan geschikt leefgebied. Een mogelijke verklaring kan gelegen zijn in het ontbreken van voldoende dekking. Het polderlandschap is zeer open en biedt de ringslang vrijwel geen dekking. Slechts langs de IJsselmeerdijk en in ruigere terreinen als het Twiske vindt de ringslang geschikte leefomstandigheden.

Toch liggen er wel kansen voor een natuurlijke uitbreiding van het areaal. De IJsselmeerdijk speelt hierin een voorname rol: de dijk biedt geschikte overwinteringsplekken en verbindt de verschillende delen van het leefgebied en de verschillende

(deel)populaties met elkaar. In het zuidelijke deel van Waterland worden onder impulsen van het stadsdeel Amsterdam Noord op meerdere plekken langs deze dijk broeihopen aangelegd waarin jaarlijks tientallen ringslangen hun eieren afzetten. Door ook verder noordelijk langs de IJsselmeerdijk op plekken met veel voedsel en dekking broeihopen aan te leggen, kunnen complete leefgebieden voor de ringslang ontstaan die via de IJsselmeerdijk bereikbaar zijn. Vooral restanten van dijkdoorbraken tussen Volendam en Hoorn, zoals de Groote Braak, de Moordenaarsbraak en de Koogbraak lijken hiervoor in aanmerking te komen. Een ander potentieel nieuw leefgebied vormt de gesaneerde Volgermeerpolder. Deze voormalige giftbelt is heringericht tot natuurgebied, waarbij rekening is gehouden met de ringslang. Gezien de snelle en positieve reactie van de ringslang op soortbeschermende maatregelen elders in Nederland (Janssen, 2009) kan de ringslang naar verwachting haar areaal in Noord-Holland belangrijk uitbreiden indien de juiste maatregelen op de juiste plek worden getroffen. Inmiddels is er contact met terrein-beherende instanties om te zien hoe deze kansen verzilverd kunnen worden. Wil je

Literatuur

- DELFT, J.J.C.W. VAN, 2005. Ringslangen op transport. RAVON 7(3): 85-86.
- GLASTRA, R., 1983. Some archaeological remains from the Netherlands. Journal of Archeological Science 10: 213-222.
- HERDER, J.E. (red.), 2010. Atlas van de Noord-Hollands amfibieën en reptielen. Landschap Noord-Holland, Heiloo & Stichting RAVON, Nijmegen.
- JANSSEN, I.A.W., 2009. Ringslang – *Natrix natrix*. In: H.J.M. Van Buggenum et al. (red.), Herpetofauna van Limburg. Verspreiding en ecologie van amfibieën en reptielen in de periode 1980-2008. Stichting Natuurpublicaties Limburg, Maastricht: 332-343.
- KABISCH, K., 1999. *Natrix natrix* – Ringelnatter. In: W. Böhme (red.), Handbuch der Reptilien und Amphibien Europas. Band 3/IIA: Schlangen II. Aula-Verlag, Wiebelsheim: 513-580.
- LÖWENBORG, K., R. SHINE, S. KÄRVEMO & M. HAGMAN, 2010. Grass snakes exploit anthropogenic heat sources to overcome distributional limits imposed by oviparity. Functional Ecology 24(5): 1095-1102.
- REINHOLD, J., 2005. De Ringslang in Flevoland. RAVON 7(3): 80-82.
- SCHOORL, J., 1987. Amfibieën en reptielen in Noord-Holland. Verslag eerste ronde van de provinciale milieu-inventarisatie 1979-85. Provinciaal Bestuur van Noord-Holland, Haarlem.
- WIJER, P. DE, A.C.M. ZUIDERWIJK & J.J.C.W. VAN DELFT, 2009. Ringslang, *Natrix natrix*. In: Creemers, R.C.M. & J.J.C.W. Van Delft (RAVON) (redactie) 2009. De amfibieën en reptielen van Nederland. Nederlandse Fauna 9. Nationaal Natuurhistorisch Museum Naturalis, European Invertebrate Survey – Nederland, Leiden.
- WIJNGAARDEN-BAKKER, L.H. VAN & K.D. TROOSTHEIDE, 2003. Bones and eggs. The archaeological presence of the grass snake *Natrix natrix* (L.) in The Netherlands. Environmental Archeology 8: 111-118.
- ZUIDERWIJK, A.C.M., GROENVELD, A. & G.F.J. SMIT, 1998. Amfibieën en reptielen in Noord-Holland. Kartering & analyse van waarnemingen sinds 1980. RAVON Werkgroep Monitoring, Amsterdam.

zelf een steentje bijdragen aan het behoud en de bescherming van deze mooie slang? Kijk dan op www.slangen.nu of www.ravon.nl.

Ingo Janssen
janssen@ravon.nl
 Jelger Herder
j.herder@ravon.nl